

Анастасія Мішаєва, Алла Сітко
м. Київ, Україна

Відтворення категорії експресивності у перекладі мультиплікаційних фільмів

Abstract. *This article deals with the essence of phenomenon called expressiveness and its translation in animation movies, based on the Ukrainian translation of an animation series episode. The paper determines “expressiveness” term, reveals its components and classifications, finds the ways of embodiment in the source text as well as offers ways to recreate and localise them in Ukrainian animation works translations. The work also analyses the tendency of expressiveness in the Ukrainian translation revealing and recreating in the target language.*

The results of the study will help to understand the meaning of expressiveness both in source text and target text better, and provide the basis for further researchers in the area.

Keywords: *expressiveness, expression, emotionality, emotional attitude, communication, transformations, translation, movie, film*

Експресивність як явище є важливою частиною формування враження про адресанта повідомлень. Вона є виявом його мовної особистості, що є породженням соціокультурного контексту та індивідуального унікального досвіду мовця. У художніх творах, зокрема у анімаційному кіно, експресивність є однією з основних складових якісного твору. Вона «оживлює» персонажів, оскільки є засобом реалізації їхніх мовних характеристик.

Дослідження експресивності як окремої категорії розпочалось відносно нещодавно, приблизно у 50-х роках ХХ століття. Передумови, однак, не були достатньо сприятливими, оскільки у численних працях лінгвістів сер. ХІХ - поч. ХХ ст. експресивність так чи інакше зачіпалась, при чому, часом, у кардинально різних трактуваннях цього поняття, залежно від галузі дослідження. З цієї причини чіткого, однозначного визначення поняття «експресивність» немає, оскільки воно є важливою складовою різних підгалузей лінгвістики таких як етнолінгвістика, психолінгвістика чи соціолінгвістика.

Крім того, в українській лінгвістиці, починаючи з 30-х років ХХ ст. спостерігається намагання вчених уніфікувати термінологію: експресивність нерідко ототожнюють з такими поняттями, як «експресія», «емоційно забарвлена лексика», «емотивна лексика», «оцінність», «стилістичні засоби» тощо. Хоча можливість ототожнення цих понять вже відкинута більшістю сучасних мовознавців, праці раннього періоду дослідження експресивності доклалися до проблеми розмитості термінології.

Утім розмежування термінів «експресивність» та «експресія» все ще дискусійним питанням. У багатьох сучасних лінгвістичних працях ці терміни використовуються у якості якщо не однозначних, то синонімічних, що можна пояснити тісним взаємозв'язком цих явищ. Хоча багато мовознавців пропонують різні визначення цих понять, не можна заперечувати їхню щонайменше сумісність.

У «Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів» автори пропонують розглянути експресивність як механізм реалізації експресії: «експресивність – здатність мовної одиниці передавати експресію [2, с. 56]; «експресія – 1) виразність, підкреслена почуттєвість мови; 2) виразово-зображальні властивості мови, закладені в її лексичних, словотвірних, граматичних, стилістичних засобах і призначені для створення образності, емоційності висловлювання [2, с. 57]. Автори запропонованої розвідки підтримують думку, що експресивність є поняттям більш загальним, яке вміщує характеристики експресії.

Варто зазначити, що експресивність також розглядається як засіб вираження суб'єктивної оцінки мовця до сказаного. Такий підхід до розгляду експресивності зустрічаємо зокрема у сучасної української мовознавиці Селіванової О. О.: «...експресивність як компонент конотата, що забезпечує призначення слова служити засобом суб'єктивного ставлення мовця до адресата або комунікативної ситуації в цілому, безперечно, виходить за межі системи мови та створюється лише в мовленні із залученням невербальних елементів ...» [4, с. 88].

Особливо це важливо у кіно, оскільки суб'єктивність допомагає створити комплексні архетипи героїв. Під час локалізації кінострічок одне з важливих завдань перекладача полягає у врахуванні всіх аспектів експресивності локального контексту та персонажів, аби наскільки це можливо цілісно відтворити їхній образ, яким його передбачає оригінальний сценарій. Задля досягнення цієї мети, крім мовних засобів експресивності, перекладач також повинен враховувати мовленнєві (зокрема фонетичні) та невербальні засоби, оскільки джерела творення експресивності, з-поміж іншого, містяться у площині екстралінгвістичних чинників. Отже, можна виділити такі складові компоненти експресивності: експресія (яка також передбачає образність та емоційність), оцінність та інтенсивність. Перекладачі у своїй роботі повинні тонко відчувати експресивність оригіналу, яку необхідно відтворити у цільовій мові, добираючи доцільні відповідники, або компенсуючи експресивність іншим шляхом. Задля того, щоб якісно відтворити категорію експресивності, варто виокремити її різновиди за чинниками рівня, на якому вона виявляється, та функціоналу.

Пропонуємо розглянути таку класифікацію експресивності за формально-структурною приналежністю у мові та мовленні:

1) фонетична експресивність, яка утворюється за допомогою інтонації, тону, наголосів, мелодики, а також дещо різниться залежно від типів комунікативних актів (спів, шепотіння, крик тощо);

2) морфологічна експресивність, яка також може називатись словотвірною, і твориться здебільшого афіксами, які мають яскраву конотацію і тому надають лексемам емоційного забарвлення. В українській мові зазвичай йдеться про пестливі суфікси (-ечк-, -еньк-, -оньк-, -ець- тощо) та про суфікси на вираження згрубілості (-ищ-, -иськ-, -юр-, -юг- тощо).

3) лексична експресивність, що притаманна словам з сильною конотацією, а також може виникати у певних контекстах. Лексичну експресивність виокремлюємо у тропях (метафорі, метонімії, епітету, повторах тощо), вульгаризмах, жаргонізмах, архаїзмах, сленгу, деяких вставних словах, неологізмах (зокрема okazionalizmah), антонімах та синонімах.

4) синтаксична експресивність, яка забезпечується емпатичними синтаксичними конструкціями, зокрема інверсією та засобами актуального членування речення [3].

Ці види експресивності також можуть змішуватись.

Окремі дослідники стверджують, що експресивність виявляється через порушення мовної норми. Так, Шарль Баллі запропонував виокремлювати це поняття у стилістиці. Мовознавець розділяв поняття «звичайна мова» та «розмовна мова» наголошуючи, що саме на рівні розмовної мови здебільшого проявляються засоби експресивності, сформовані під впливом соціокультурних чинників, оскільки у середовищі повсякденного спілкування людина має більше свободи для виявлення індивідуальності [5]. Тобто лінгвіст водночас запропонував думку, що відхилення від норми є підґрунтям для формування експресивності, а засоби експресивності нерідко є етномаркованими, бо одним з джерел експресивності є соціокультурне середовище, в якому перебуває мовець.

Отже, якщо експресивність однієї мови створена завдяки відхиленням від літературної норми, перекладачі у роботі над перекладом не повинні уникати відхилень так само, використовуючи перекладацькі трансформації, а подекуди й перекладацькі деформації, підбираючи відповідники та створюючи власні неологізми. Особливо це актуально під час перекладу кінопродукції з цільовою аудиторією дітей молодшого віку або у перекладі фільмів, що мають яскраву етномаркованість. Остання може бути навіть створена штучно у межах кінострічки чи іншого художнього твору, і тоді інформація про світобудову називатиметься лором.

Пропонуємо проаналізувати першу серію мультиплікаційного серіалу “Avatar: The Last Airbender” (2005-2008) та його озвучку на замовлення телеканалу QTV українською мовою. Оскільки переклад виконаний у вигляді закадрової озвучки, перекладачі мали більше свободи, бо не повинні були вкладати переклад у ліпсинк. Крім того, світобудова твору базується на численних елементах азійських культур, і тому є значно етномаркованою.

Попередньо зауважимо, що, на наш погляд, переклад вкрай недостатньо відтворює експресивність оригіналу. Причина може полягати у відносній недосвідченості тогочасних професіоналів у перекладі кінопродуктів.

Вже у першій серії оригіналу серіалу “The Chapter One: The Boy in the Iceberg” (Розділ перший: хлопчик у айсбергу») можна зустріти безліч засобів експресивності: “*Well, may be you should have **waterbended** us out of this ice.*” – «Тоді забери нас своєю силою звідси» [1].

В оригіналі персонаж використовує неперекладний неологізм “*to waterbend*” (локально етномаркований), який у контексті сцени висловлює зневажливе ставлення. Переклад маневрує навколо понять з метою відтворити сенс діалогу без неперекладної лексеми, і тому не відтворює цю лексико-морфологічну експресивність оригіналу. Надалі переклад знову опускає лексичну експресивність: “*Leave it to a girl to **screw things up.***” – «Дівчата завжди все **псують**» [1]. В оригіналі використаний неформальний вираз “*to screw (smth.) up*”, який відтворили нейтральним «псувати», знову опустивши лексичну експресивність. Переклад можна було б покращити, якщо замість «псувати» вжити розмовне «паскудити» чи «поганити».

Тому підтримуємо думку про те, що «неоднорідність мовлення стосовно функціонально-стилістичних характеристик, що виділяються для певного типу ситуацій спілкування, безпосереднім чином впливає на реалізацію семантики багатозначних слів. Контекст і тип мовного повідомлення не тільки дозволяють встановити, в якому значенні вжитий полісемант, але і є показником можливостей реалізації семантичного потенціалу слова» [6, с. 290].

Далі переклад вже не лише відтворює лексичну експресивність, але і деформує з метою локалізувати сказане: “*You are the most **sexist, immature, nutbrained...***” – «Ти тупий, незрілий бовдур» [1].

Переклад адекватно відтворює лексичну експресивність цього фрагменту, проте зовсім не передає зміст слова “*sexist*”. Для цього можуть бути дві причини: або перекладачі підлаштували переклад під вік цільової аудиторії, або опустили неактуальне для тогочасного українського суспільства явище.

Наступний приклад містить в оригіналі цікаву лінгвістичну одиницю. Вираз “*Midnight Sun Madness*” (дослівно «опівнічне сонячне божевілля») поєднує сленгове “*Midnight Madness*” зі словом “*sun*”, створюючи штучну реалію, оскільки дії сцени відбуваються на Південному полюсі, де дійсно сонце може світити опівночі. У перекладі не передана ані експресивність, ані гра слів. Натомість вжито нейтральне поняття: “*I think I’ve got the **Midnight Sun Madness.***” – «Здається, я **божеволію**» [1].

На нашу думку, задля відтворення характеристики оригіналу, можна відшукати більш виразне словосполучення, яке б компенсувало реалістичну природу вихідного фрагменту, наприклад, «сплисти з розуму» (підв’язуючи вираз до води, яка відіграє ключову роль у представленій вигаданій культурі).

У наступному фрагменті представлена лексико-синтаксична експресивність, створена повтором словосполучення наприкінці та початку речень для відтворення гумористичного елемента: “*Aang, this is the **entire village. Entire village, this is Aang.***” – «Аанг, це **усе плем’я. Усе плем’я, це Аанг**» [1].

Оскільки поселення, про яке йде мова, за сюжетом є лише невеликою частиною цілого народу (у мультсеріалі – Плем'я), вихідне повідомлення повністю спотворене і створює хибне уявлення про світобудову.

У відтворенні наступного фрагмента експресивне розмовне “*potty*” у перекладі зовсім опущене: “*And that means no potty breaks.*” – «*А це означає ніяких перерв*». Водночас продовження цієї сцени, де перекладачі мали справу з дитячим мовленням (у цьому випадку спостерігаємо лексичну експресивність), вийшло вельми вдалим: “*I gotta pee.*” – «*Я хочу ні-ні*» [1].

У наступному прикладі в оригіналі вжита синтаксична експресивність, виражена інверсією, яка у перекладі відсутня, і у суміжних репліках не компенсована: “*This lesson is for warriors only!*” – «*Цей урок лише для моїх воїнів*» [1]. Успішним є відтворення наступної лексичної експресивності оригіналу, яку у перекладі відтворили використанням цілісного перетворення: “*The place is creepy.*” – «*У мене мурашки від цього місця*» [1].

Отже, відтворення експресивності є важливим елементом якісної роботи перекладачів, яка не завжди є успішною. У проаналізованому перекладі виявлено тенденцію опущення експресивності та її відтворення нейтральними лексичними одиницями. Водночас, зустрічаються фрагменти з якісним відтворенням експресивності шляхом добору близького відповідника або ж навіть цілісного перетворення. В окремих випадках можна вважати необґрунтованим використання перекладачами деформацій у перекладі.

Варто наголосити, що під час відтворення експресивності важливо її розпізнати та передати засобом, який якомога повно відтворить вихідний сенс та експресивність оригінального повідомлення, або ж, принаймні, компенсує експресивність оригіналу. Локалізація експресивності має місце бути у випадку, коли це обґрунтовано і не деформує загальне сприйняття вихідного твору.

Література

1. Анімаційний серіал “Avatar: The Last Airbender” англійською та українською мовами / Реж. Майкл Данте ДіМартіно. Кінокомпанія Viacom, 2005. URL: <https://megogo.net/ua/view/3696631-avatar-ostanniy-zahisnik.html>
2. Єрмоленко С. Я. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор., К. : Либідь, 2001. 223 с.
3. Єфімов Л. П. Стилїстика англійської мови. Нова Книга. Вінниця. 2011. 240 с.
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. 2006. 716 с.
5. Charles Bally. Le langage et la vie. Atar, 1913. Original from, Princeton University. 111 p.
6. Сітко А., Данилюк Ю. Фактори, що зумовлюють комунікативну варіативність під час перекладу. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. К.: Аграр Медіа Груп, 2019. С. 286-291.*